

Dwie bitwy pod Grunwaldem

Marek Zbierski

W ostatnim numerze naszego biuletynu zaprezentowaliśmy dwa niezrealizowane projekty znaczka z serii historycznej z 1938 r. dotyczące bitwy pod Grunwaldem [1].

Poniższe opracowanie zainicjowała jednak odbitka niemieckiego stempla wirnikowego z 1939 r. w rocznicę bitwy pod Tannenbergiem w 1914 r. (Ryc. 4).

Znalazłem trzy walory, które prezentowane był na aukcji części kolekcji Wojciecha Grabowskiego w 2004 r. – próbne odbitki niezrealizowanego projektu znaczka ze sceną z bitwy pod Grunwaldem oraz pierwszej korekty „ze skrzyżowanymi mieczami” w zmienionej barwie. Również ta wersja wywołała protest przedstawiciela ówczesnego rządu niemieckiego. Walory te pojawiają się rzadko na rynku filatelistycznym.

Ryc. 1-3. Próbne odbitki z kolekcji W. Grabowskiego [2].

Kłęska wojsk krzyżackich w 1410 r. nie była nigdy powodem do dumy pokonanych i chętnie ją pomijano. Określenie miejsca tej bitwy – znanej u nas jako bitwa pod Grunwaldem – w języku pokonanych zmieniono szybko na Tannenberg. Historią tej zmiany zajmowali się też badacze.

Ryc. 4. Monumentalna budowla – mauzoleum na wirniku w 25. rocznicę bitwy pod Tannenbergiem z 1914 r.

Skąd wzięły się te dwie różne nazwy dla jednej warmińskiej miejscowości?

W opracowaniu Michała Biskupa „Pod Grunwaldem czy Grünfelde? (o nazwie miejsca bitwy z 1410 roku)” czytamy m.in. że „określenie nazwy Grünfelde pojawiło się po raz pierwszy w autentycznym dokumencie Jagiełły z 16 września 1410 r., stanowiącym pismo do biskupa pomezańskiego Jana II. (...) Dlatego niektórzy XV-wieczni rocznikarze polscy tłumaczyli potem tę nazwę jako Zielone Pole”. Prawdopodobnie „w kancelarii koronnej u schyłku 1410 r. nastąpiło pomieszenie „pola” (*feld*) z „lasem” (*wald*). Pomieszenie to było zapewne spowodowane mylną interpretacją **v** w pisowni Grünvelde i zastąpieniem go ogólnie znanym – **wald**. Ten oczywisty błąd — dzieło krakowskich pisarzy kancelarii królewskiej — okazać się miał jednak trwały. Wersja Grunwald (lub Grunenwald, Grinenwald, Grindwald) zaczęła przechodzić z wolna do roczników polskich (...). Wersję Grunwald wprowadził wreszcie do swoich *Annales* Jan Długosz, co zostało powtórzone przez korzystających z jego rękopisu dziejopisów. I mimo iż oficjalna nazwa wioski w Prusach Krzyżackich, a po roku 1525 — Prusach Książęcych czy Prusach Wschodnich, nadal brzmiała Grünfelde, to jednak w literaturze historycznej i świadomości polskiej utrwaliła się ta w gruncie rzeczy mylna, ale zmiękczone wersja Grunwald. Bitwa zaś nazwana została nie „pod Grünfelde”, a właśnie „pod Grunwaldem” [3].

Bitwa pod Grunwaldem miała miejsce 15 lipca 1410 r. pomiędzy wojskami Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego i ich sojusznikami z jednej strony, a zakonem krzyżackim z drugiej.

Ryc. 5. Praca dyplomowa
Czesława Ślania z 1953 r.

Była to decydująca bitwa wojny polsko-litewsko-krzyżackiej i jedna z największych bitew europejskiego średniowiecza. Zakon krzyżacki poniósł całkowitą porażkę i nigdy już nie podniósł się z tej klęski. Nieliczne zachowane świadectwa są sprzeczne. Bitwa rozegrała się na terenie małych wiosek, a jej nazwa różniła się w zależności od języka.

Bitwa rozegrała się na polach pomiędzy następującymi wioskami:

- Grunwald (*po litewsku* *Žalgiris*),
- Stębark (*po niemiecku* *Tannenberg*) i
- Łodwigowo (*po niemiecku* *Ludwigsdorf*).

W 1410 r. było to terytorium zakonu krzyżackiego. Najbliższą miejscowością było Dąbrówno (*po niemiecku* *Gilgenburg*). Nazwy *Žalgiris* (z *lit.* *žalia giria*) i *Grunwald* (z *niem.* *grüner Wald*) oznaczają „zielony las”. Miejscowość ta nazywana była także w staropolszczyźnie Zielonym Polem, a czasami Grunenfelde lub Grunefeld w tekstach staroniemieckich (czyli *Zielone Pole*).

Ryc. 5-7. Znaczki Ukrainy, Litwy i Białorusi.

Istnieją spore rozbieżności co do liczebności wojsk uczestniczących w tej sześciodzinnej bitwie. Współcześni historycy uważają, że liczba żołnierzy wynosiła 13-18 tys. Polaków, 6-11 tys. Litwinów i Rusinów oraz około 16-20 tys. Krzyżaków. Mimo technologicznej przewagi Krzyżaków – była to pierwsza bitwa w Europie Wschodniej, w której użyto artylerii – liczebna i taktyczna przewaga Polaków i Litwinów okazała się miażdżąca.

Do drugiej bitwy pod Grunwaldem doszło w sierpniu 1914 r.

Rozpoczęta 17 sierpnia 1914 r. ofensywa wojsk rosyjskich w Prusach Wschodnich została zatrzymana wielkim zwycięstwem wojsk niemieckich w bitwie pod Tannenbergiem. Carska armia dysponowała w chwili rozpoczęcia bitwy dwukrotną przewagą liczebną. Rosjanie stracili 30 tys. żołnierzy, a 92 tys. dostało się do niewoli (unicestwiono dwa i pół korpusu). Ta porażka po 4-dniowej bitwie nastąpiła zaledwie w dwa miesiące od rozpoczęcia działań frontowych. Rosjanie wprowadzili do walki 10 dywizji piechoty i trzy dywizje kawalerii. Po czterech dniach starć nic z tych sił nie zostało.

Ryc. 8-10. Mauzoleum w Tannenbergu na znaku opłaty całostki poświęconej Paulowi von Hindenburgowi oraz na znaczku z bloku z okazji wystawy filatelistycznej „OSTROPA 1935”.

Laury zwycięzców przypadły gen. Erichowi Ludendorffowi i gen. Paulowi von Hindenburgowi, ale dla niemieckiej opinii publicznej prawdziwym zbawcą Prus Wschodnich pozostał ten drugi. Został feldmarszałkiem, potem zaś zrobił karierę polityczną w Republice Weimarskiej – został prezydentem.

Bitwa ta (w historiografii niemieckiej uznającej bitwę pod Grunwaldem w 1410 r. za pierwszą bitwę pod Tannenbergiem) jest określana jako druga bitwa pod Tannenbergiem.

Pod koniec 1919 r. ogłoszono konkurs na projekt monumentu. Wpłynęło 389 projektów. Zwycięzcami zostali berlińscy architekci, bracia Johannes i Walter Krügerowie. Aktu wmurowania kamienia węgielnego dokonał w 10. rocznicę sławnej bitwy feldmarszałek Hindenburg w obecności kilkudziesięciu tysięcy uczestników.

Monumentalny projekt obejmował zagospodarowanie przestrzeni (250x450 m), której centralnym elementem była, wykonana z typowej dla wschodniopruskiego krajobrazu cegły, oktagonalna budowla, zwieńczona w narożnikach ośmioma masywnymi, 20-metrowymi wieżami o podstawie 9x9 m.

Ośmiokątna konstrukcja stanowiła kulminację założenia architektonicznego, którego początek miał tworzyć (w rzeczywistości nie udało się go wybudować przed 1939 r.) stadion, połączony z pomnikiem aleją drzew. Wewnętrzna przestrzeń placu mierzącego około 80 m, licząc po przekątnej, przeznaczona była na patriotyczne wiece.

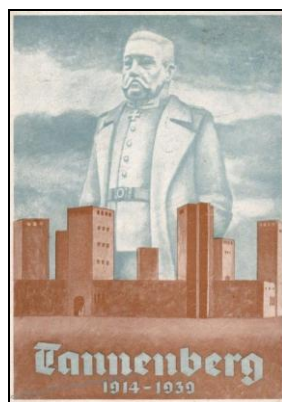
Zdaniem historyków architektury monument był w całości jednym z najciekawszych założeń architektonicznych swoich czasów, nawiązującym koncepcyjnie do średniowiecznej stylistyki, ale opartym na klasycznych zasadach budowlania modernistycznych i nie stroniącym od aktualnych wówczas również trendów art déco czy ekspresjonizmu.

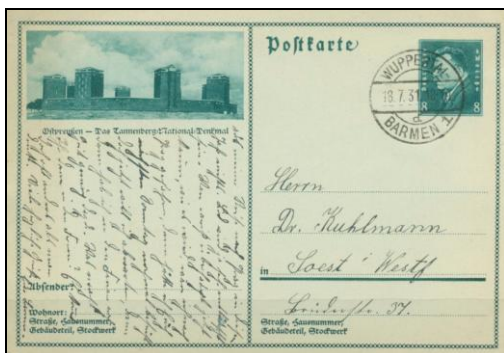
Ryc. 11. Scena z uroczystości pogrzebowych.

Ryc. 12. Pocztówka z epoki.

Odsłonięte w 1927 r. mauzoleum miało upamiętniać niemieckie zwycięstwo i żołnierzy poległych tam w 1914 r. w bitwie z armią carską. W ówczesnej propagandzie niemieckiej bitwa miała być rewanżem za porażkę pod Grunwaldem w 1410 r. Pomnik kształtem i rozmiarami przypominał krzyżacki zamek. Po przebudowie w 1935 r. w jednej z ośmiu wież urządzono grobowiec marszałka Hindenburga i jego żony.

Budowla została częściowo wysadzona przez wojska niemieckie w styczniu 1945 r. Przed nadejściem Armii Czerwonej trumny ze szczątkami Hindenburgów oraz część wyposażenia mauzoleum zdążono wywieźć w głąb Niemiec.

Narodowy Pomnik w Tannenbergu uwidocznił na kilku całostkach niemieckich w latach 1931-34 [4].

Ryc. 13. Ilustrowana całostka nr P 191-028.

Ostatnie fragmenty budowli rozebrano już w latach 50-tych.

Polskie zwycięstwo na polach Grunwaldu w 1410 r. upamiętnia dzisiaj pomnik, który powstał dla uczczenia 550. rocznicy bitwy.

Na obszarze, który w XV w. był częściowo zalesiony, wydzielono kilkadziesiąt hektarów, które obecnie pokrywa łąka. W centralnej części zrealizowano pomnik projektu rzeźbiarza Jerzego Bandury i architekta Witolda Cęckiewicza, składający się z kilku członów. Granitowy obelisk ukazuje twarz rycerzy w przyłbicach. Obok znajduje się jedenaście 30-metrowych stalowych masztów, symbolizujących sztandary polskich i litewskich chorągwi.

Ryc. 14. Znaczek z 1960 r.

Pomnikiem grunwaldzkim z dłuższą i bogatszą historią jest z pewnością monument stojący w Krakowie.

15 lipca 1910 r. w Krakowie podczas obchodów 500-lecia zwycięskiej bitwy odsłonięto pomnik ufundowany przez Ignacego Paderewskiego.

Na szczycie granitowego cokołu umieszczono konny posąg króla Władysława Jagiełły, poniżej symboliczne dwa miecze i figurę wielkiego księcia litewskiego Witolda, u którego stóp leży śmiertelnie ranny wielki mistrz zakonu krzyżackiego – Ulrich von Jungingen. Liczący 24 m wysokości pomnik odsłonięto w centralnym punkcie placu Matejki w Krakowie w pięćsetną rocznicę bitwy.

Ryc. 15. Niewprowadzony do obiegu znaczek w barwie karminowej z 1945 r. (Fi XXI).

W listopadzie 1939 r. pomnik krakowski został zburzony przez okupantów, a jego fragmenty wywiezione w głąb Rzeszy.

Brązowe posągi przetopiono w śląskich hutach – ocalała jedynie część miecza króla Jagiełły, a także głowa i buława księcia Witolda. Kamienie z cokołu wykorzystano natomiast po wojnie do odbudowy nadbrzeży wiślanych.

Rekonstrukcja pomnika rozpoczęła się w 1972 r., a odsłonięcia dokonano cztery lata później. Przed pomnikiem umieszczono Grób Nieznanego Żołnierza – symboliczną płytę projektu architekta profesora Wiktora Zina.

Ryc. 16. Pomnik – stan z 1944 r. bez posągu króla Jagiełły.

- [1] biuletyn TEMATICA, nr 46/2025, str. 6 i okładka str. 3,
- [2] https://www.cherrystoneauctions.com/_auction/results.asp?auction=200410&country=1938+20th+Anniversary+of+Polish+Independence,
- [3] na podstawie https://rcin.org.pl/Content/3477/PDF/WA303_3855_KH98-r1991-R98-nr3_Kwartalnik-Historyczny%2006%20Biskup-PPP.pdf,
- [4] kat. Michel: P 191-028, P 192-031, P 232-0120 i -0121, P 254-24 i P 215 – Ryc. 8.

♦♦♦

Polski aktor na bloku z Togo

Marek Zbierski

W nawiązaniu do artykułu „Dwie bitwy pod Grunwaldem” zamieściłem na okładce biuletynu ilustrację atrakcyjnego bloku z Togo z 2020 r. Po przestaniu materiału do korekty, nasz klubowy kolega zwrócił mi uwagę, że na bloku jest podobizna znanego polskiego aktora Stanisława Jasiukiewicza, który grał rolę mistrza Ulricha von Jungingena w wielkim filmie historycznym „Krzyżacy” w reżyserii Aleksandra Forda z 1960 r.

Ryc. 1. Fragment bloku z Togo poświęconego bitwie pod Grunwaldem w 1410 r.

Ryc. 2. Kadr z filmu „Krzyżacy” ze Stanisławem Jasiukiewiczem w roli mistrza krzyżackiego.

Od autora: Niniejsza informacja powstała na przełomie lutego i marca. Wszelkie skojarzenia z innymi podobnymi tekstami, które opublikowano znacznie później, są zatem nieuprawnione.

Wszystko o bitwie pod Grunwaldem w 1410 r.

(do artykułów na str. 12-17)

GALERIA
TEMATICA
POZNAN

Ryc. 17. Kartka pocztowa ze znakiem opłaty przedstawiającym pomnik grunwaldzki w Krakowie (Fi Cp 93) wraz z dwoma datownikami z 1945 r. (kat. A. Myślickiego, nr 45 007 oraz 45 202).

Ryc. 18. Efektowny blok Togo upamiętniający 610. rocznicę bitwy pod Grunwaldem w 1410 r. z wykorzystaniem m.in. fragmentu kadru z filmu „Krzyżacy” z 1960 r. z podobizną aktora Stanisława Jasiukiewicza.

Ryc. 19. Datownik z miejscowości Jungingen w 600. rocznicę śmierci mistrza zakonnego pod Grunwaldem.

Ryc. 20. Znaczek z 1945 r. upamiętniający 535. rocznicę wielkiej bitwy.

